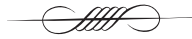

FARKAS RICHÁRD ZOLTÁN

A „kettős honfoglalás” elméletének rövid historiográfiája

A honfoglalás történetéről vannak legendák, elképzelések, amelyek a néphagyományon alapultak, később több kutató elképzelhetőnek vélte azt, hogy van realitása az ősi legendáknak. A krónikás emlékezet Kézai Simon¹ és Kálti Márk írásaiból indult el, innen származik a székelyek eredetmondája is. A hun–avar–magyar őstörténetnek a kiinduló gondolatát Antonio Bonfini² fogalmazta meg, amely később több embernek a fantáziáját megihlette. Az általánosan elfogadott elméletek már a XIX. században a honfoglalást 895 tájékára teszik, azonban vannak vélemények arra vonatkozóan, hogy már ezt megelőzően is éltek magyarok a Kárpát-medencében. A „kettős honfoglalás”³ elméletét tudományos érvekkel alátámasztva László Gyula régészprofesszor dolgozta ki. A „kettős honfoglalás” elméletének az egyik legnagyobb bírálója Kristó Gyula történészprofesszor volt.

Munkámban röviden rendszerezni tervezem az utóbbi száz év jelentősebb magyar kutatóinak munkásságát, amelyeket e témában kifejtettek. Anyaggyűjtést végeztem a „kettős honfoglalás” témáját állító és azt tagadó hazai kutatókra vonatkozóan.

Gondolatok a honfoglalásról a „millenáris” idején

Vámbéry Ármin (turkológus, 1832–1913)

Vámbéry Ármin a kérdésnek az egyik legkorábbi magyar kutatója. Részletesen elemzi a magyarok vándorlását a Volgától a Dunáig. Álláspontja szerint Árpád magyarjai rokon népekkel⁴ találkoztak az új hazában. Biborbanszületett Konstantin munkáját kritikával illette, viszont nagy figyelmet szentelt Ammianus Marcellinus írásainak. Szavahihető forrásoknak tartja a belső-ázsiai írásokat, különösen azokat az arab írásokat, amelyek ujgurokat és kirgizeket is

¹ Kézai Simon írásaihoz az anyagot egy magyarországi krónikából kivonatolta, mivel azonban nem volt hun-történeti része, ezt az információt Iordanestól és Viterbói Gottfriedtől merítette. Kézainak a hun-történeti írása nem rendelkezik forrásértékkel. HAJDÚ–KRISTÓ–RÓNA-TAS I:2. 1988. 190.

² A kettős (hun és magyar) rokonság elméletéhez hozzákapcsolta az avar is, így hámasra váltja fel és a hun, az avar és a magyar nevű népeket azonosnak tekinti. HAJDÚ–KRISTÓ–RÓNA-TAS I:2. 1988. 197–198.

³ „Kettős honfoglalás”: kétféle elmélet van. Az egyik, amit Hóman Bálint állít, vagyis a hun-magyar rokonság elve; a hunok (mint magyarok) először jöttek be a Kárpát-medencébe, majd 895-ben Árpád magyarjai jöttek, hogy visszaszerezzék Attila örökségét. A másik elméletet László Gyula fejtette ki, eszerint a magyarok 678-ban mint késő avarok jöttek be a Kárpát-medencébe először, ők a magyarok első hulláma. Majd 895-ben Árpádék bejövételével a második hullám zajlik le.

⁴ A magyarok vér szerinti rokonain az avarok és a szlávok leszármazottait érti, akik etnikailag és társadalmilag már nagyon meggyengültek.

⁵ VÁMBÉRY 1895. 47.

megemlítenek. Kifejti, hogy ugorok már Attila seregében is nagy számban voltak. Továbbá úgy véli, hogy a hunok és az avarok nyelve azonos.⁵ Véleménye szerint nem véletlen, hogy a korabeli írók a hunokat, az avarokat és a magyarokat nem különböztették meg egymástól. A XIII. századból származó Halotti beszéd anyaga bizonyítja, hogy a magyar nyelv vegyüléknyelv, ami valószínűleg az ugorok és a török-tatárok összeolvadásából keletkezhetett.⁶ Árpád és csapata nem új haza keresése céljából indult útnak, hanem a szükségesség, a besenyőktől való szorongatásuk, a bosszúálló bolgárokhoz Bizánccal kötött békéje volt az oka, hogy Etelközben már nem érezték magukat biztonságban. Új legelőket kerestek, nem pedig Attila öröksége vezérelte őket. A legnagyobb vonzerő ennek a területnek a birtokba vételénél az a körülmény volt, miszerint az első betörés alkalmával vér szerinti rokonaikra bukkantak, akiket az egységes magyarság diadalmasan felülkerekedett.

Megfogalmazódik az a vélemény, hogy Árpád⁷ magyarjai a beköltözésükkor rokon népeket találtak a Kárpát-medencében, akiket az avarok leszármazottainak mondanak.

Nagy Géza (régész, 1855–1915)

Biztos volt abban, hogy a magyar nép régebb óta van jelen a Kárpát-medencében, mint Árpád IX. századi honfoglalása. Szerinte a dunai bolgárokkal együtt már érkeztek magyarok a hazába. Elgondolását Theophanes írására⁸ alapozza. Eszerint Kuvrat⁹ egyesítette a Volga menti hunokat, akiket más nevkön bolgároknak, volgai ogoroknak neveztek. Halála után öt fia, öt részre osztotta a birodalmat. Az így széttagolódott birodalom nem tudott ellenállni a kazárok támadásának és felbomlott. Azok a bolgárok és más volgai törzsek, amelyek Aszparukkal¹⁰ egyidejűleg költöztek a Kárpát-medencébe, Nagy Károly hadjáratai alatt nem tűntek el, hanem az al-dunai rokonaikhoz csatlakoztak. Nagy Géza kizártnak tartja, hogy a tiszai bolgárság között ne lettek volna magyarok, mivel Kuvrat egész népét unugurnak nevezik. Végül arra a következtetésre jut, hogy Árpád nemcsak idegeneket, hanem magyarokat is talált a Kárpát-medencében. Többes honfoglalásról beszél művében, noha ezt soha nem fogalmazza meg. László Gyula csak később szerzett tudomást Nagy Géza munkájáról, nem az ő nyomdokain haladva dolgozta ki a maga elméletét.

⁶ VÁMBÉRY 1895. 75.

⁷ Nyelvi bizonyíték támasztja alá szerinte, hogy „Árpád” és „Álmos” nem személynév, hanem tisztséget jelöl. Alpad kirgiz nyelven még ma is fejedelmet, uralkodót jelent.

⁸ Nagy Géza elgondolása szerint Theophanes írása a kelet-európai hunokat nevezi bolgároknak, akik a VI. század első felében kuturgur és uturgur név alatt két részre szakadtak. A két államban egyesítették a hun és más rokon törzseket, s ezek közül a kuturgurok nagy része valóban Pannóniába költözött az avarokkal. Ez a szakadás már Attila fiai között megkezdődött, de a két hordára való szakadás a VI. század második negyedében következett be. Az Azovi-tengertől nyugatra tanyáztak a kuturgurok, míg keleten az uturgurok. A két hun nép háborút viselt egymás ellen, melynek az avarok vetettek véget 558-ban. Mindegyiket meghódították, és egy részüket a Duna-Tisza mellékre magukkal ragadták. A keleti hunokat, az uturgurokat és az unugorokat az altjai turkok hódítják meg 580 körül, akik az egész Volgáig kiterjesztik hatalmukat. (Nagy 1895./CCCXLIII./)

⁹ Kuvrat: onogur-bolgár fejedelem, aki 618/619 körül Bizánccal megkeresztelkedett és jó ideig a császári palotában nevelkedett. Kuvrat fellázadt az avar kagán ellen, segítséget kért a bizánci császártól, Hérakleiosztól az Avar Kaganátus ellen, így Bizánccal szövetségben egy önálló államot hozott létre, valószínűleg a Fekete-tenger északi partvidékén. Az avarok a Kárpát-medencében hosszú ideig még tudták őrizni a hatalmukat ZIMONYI 2005. 189.

¹⁰ Aszparuk (Asparuch): Kuvrat egyik fia, a 670-es években birtokba vette a Duna és a Balkán-hegység által határolt területet, amit Bizánc 681-ben kötött békeszerződésben szentesített is. Ezzel Bizánc elismerte a dunai bolgárok államát. ZIMONYI 2005. 191.

A bolgár kérdés és a magyar húnmonda

Gombocz Zoltán (finnugor nyelvész, turkológus, 1877–1935)

Nyelvi megközelítésben írt a magyar hunmondáról és a bolgár kérdésről, a magyar-bolgár érintkezés helyéről és idejéről, a magyarság török jövevényszavaink átvételéről. Valószínűnek tartja, miszerint a török jövevényszavainkat a mai csuvasból, illetve az ó-csuvasból vehettük át. Gombocz szerint a magyarság az Urál-vidéki őshazáját a kelet-európai népmozgalom megindulása miatt hagyhatta el, ami miatt a szabírok vándorlása¹¹ is megkezdődött. Ezek alapján az V. század vége és a VII. század elejére helyezi az első magyar honfoglalást.

Kapcsolatot keres a hun–magyar rokonság hagyománya és a bolgár–magyar kapcsolatok között. Az elméletében hosszasan vezeti le, miképpen lehetnek a hunok rokonságban a magyarokkal. Nevezetesen a bolgárok a hunok közé tartoztak, így őrizhették meg az Attila-mondát és ilyen módon adhatták tovább a magyarságnak.

„Trianon nyomorában” megedzett¹² szemmel néző ember...

Hóman Bálint (történész, kultúrpolitikus, 1885–1951)

A magyarság eredetéről úgy vélekedik, hogy a hun–magyar rokonság alapján a magyarok a hunok leszármazottai. A rokonság gondolatát történeti művek, krónikák tartották fenn. E szerint az első honfoglalók a hunok voltak. A magyarok pedig a hunok leszármazottai. Elmélete egyik alappillérenek a székelységnél fennmaradt hun származástudatot tartja. A véletlen művének gondolja azt, hogy a korabeli külföldi források a bolgárokat hunoknak nevezik, és innen eredhet a bolgár és a magyar rokonság. A hun–magyar azonosság gondolatát a magyarság nem vette át a külföldi irodalomból, sem pedig a germán mondákból, mivel nem ismertek olyan forrást, amelyekben ezt megtalálhatták volna.¹³ Hóman Bálint a hun-monda hazai meglétét próbálja bizonyítani, elemzi továbbá, hogy a királyi ág leszármazottai az idők folyamán hűek maradtak az ősi hagyományokhoz. Az ó-bolgár Dulo-dinasztia¹⁴ Attila nevű őse történetileg beleillik a magyarok eredetéről szóló mondákba. Később, a VI. század első felében a Türk birodalom vetett véget az eddig az Altáj-hegység és a Balkas-tó vidékén virágzó avar uralomnak. A szerző szerint az avarok nagy többsége meghódolt a türköknek, más részük a Volgán átkelve a Kaspi-tó nyugati partján szállt meg. Ezt a csoportot a türk nép varkhonnak az uralkodó avaroktól megkülönböztető néven emlegették.¹⁵ 568–620-ig tartó türk uralom alatt az onogurok (uturgurok)¹⁶ felett a

¹¹ Ennek a népvándorlásnak az oka, hogy a kínaiak a zsuán-zsuánok ellen viseltek hadjáratot 450-ben és 480-ban. Ezek a háborúk nagy valószínűséggel mozgásba hozhatták a steppei népet, így a szabírokat is a Balhas-tó és Irtis környékéről. ZIMONYI 2005. 184.

¹² NAGY 1895. CCCLII.; HÓMAN–SZEKFI 1935. 8.

¹³ HÓMAN 2003. 58.

¹⁴ Dúló-dinasztia: királyi dinasztia, Kuvrát onogur bolgár fejedelem dinasztíja. SZÁDECZKY-KARDOSS 1992. 213., 220.

¹⁵ Varkhon = avar–hun HÓMAN–SZEKFI 1935. 52.

¹⁶ Hóman Bálint megfogalmazása szerint 576-ban halljuk utoljára az uturgur népvét, ezt követően onoguroknak emlegetik őket. (Uturgur = onogur)

nyugati türk kagánok által kirendelt fejedelem uralkodott.¹⁷ A pannóniai bolgárok¹⁸ 637-ben az avar kagán helyére a saját népükből akartak uralkodót emelni. Az onogur–bolgár fejedelemség a 630-as években a Kárpátoktól keletre létezett. A magyarok a IX. század közepe táján a Kazár Birodalom Fekete-tengeri partvidékének a Kaukázustól a Krímig terjedő szakaszán a Don és a Dnyeper folyók vidékén ugyanott tűnnek föl, ahol 680-ban az onogurok és szabírok eltűntek. Az onogur származású Kurt család utódai megőrizték az Attilától való származás emlékét. A kazár hatalom még útját állta az ősi hagyomány és a tényleges erőviszonyok érvényesülésének, de a törzsszövetségen belül már a magyar törzs jutott túlsúlyba. Az önálló politikai szervezkedésnek a besenyők vetettek véget, akik az úzok elől menekülve a magyarokra támadtak, és Etelközbe¹⁹ kényszerítették a magyarokat.²⁰ A magyarok csak rövid ideig maradtak Etelközben és innen indult Árpádék honfoglalása 895-ben.

Hóman Bálint munkájában rokon népeknek írja le a hunokat, az onogurokat és a magyarokat.

Moravcsik Gyula (bizantológus, klasszika-filológus, 1892–1972)

Kapcsolatot keres a magyar és az onogur őstörténet között az V. századtól. Okfejtéseit főleg az ógörög és a bizánci forrásokra alapozza. Priskos Rhetor írásának nagy figyelmet szentel. Az onogurokra vonatkozó első adat is az ő munkájából származik. Priskos Rhetor munkáját a Sudas Lexikona is megemlíti, miszerint az avarokat az óceánból griffek kényszerítették hazájuk elhagyására. Ez a terület valószínűleg az Altáj hegység észak-keleti vidéke, Kelet-Szibéria lehetett. Az avarok elűzték lakóhelyükről a szabírokat, a szabírok a saragurokat, ogurokat, és az onogurokat.²¹ E három nép közül csak az onogurokról vannak későbbi adatok.

Hivatkozik Németh Gyulának azon megállapítására, miszerint a bolgár nép keveréket jelent, és több névből tevődött össze. Ez a kevert népcsoport a nyugati hun és a keleti ogur törzsek egy tömbben való tömörülésének köszönheti eredetét. Itt hivatkozik Hóman Bálintra, aki szerint a bolgár egység megteremtője Attila legkisebb fia, a keletre vonuló Írnik volt. A kapcsolatot abban is látja a hunok és a bolgárok között, hogy Írniket megemlíti a dunai bolgárok király lajstroma is, aminek az élén szerepel. Moravcsik Gyula beszámol Theophanes és Nikephoros patriarka forrásairól, amelyek 679-re teszik a Dunai bolgárok megjelenését Thrákiában. Ehhez az eseményhez fűzi a bolgárok eredetére vonatkozó elbeszélést, Kuvrát történetét.²² A szerző megemlíti Agaton munkáját, ami alapján kétségtelennek tartja azt a tényt, hogy a dunai bolgároknak legalább az

¹⁷ HÓMAN–SZEKFŰ 1935. 53–55.

¹⁸ Pannóniai bolgárok: 602-ben (Bat)Baján kagán előrenyomulásakor idetelepedett kuturgur és uturgur törzsek ivadékai. HÓMAN–SZEKFŰ 1935. 57.

¹⁹ Etelköz: Etel-küzü, folyóközt jelent, valószínű az Etel (Prut) folyónak az Al-Dunával Dnyeszterrel bezárt szöge. KRISTÓ–MAKK 2001. 48–48. A Levediában való tartózkodást a szerző nem említi.

²⁰ HÓMAN–SZEKFŰ 1935. 67–69.

²¹ MORAVCSIK 1930. 5–6.

²² Kuvrát története: Régi Nagy-Bulgária uralkodója, aki fellázadt az avarok kagánja ellen. Az onog(und)-urok körül kialakult Nagy-Bulgária, amelynek az élén a Dúló dinasztiából származó fejedelem, Kuvrat állt. Őt fia volt. Az első fiú Batbaján, aki betartotta atyja rendelkezését, az ősi földön maradt. A második fiú Kotragos, aki átkelt a Don folyón és a testvérével szemben telepedett le. A harmadik testvér Asparuch a Duna-torkolatánál, annak északi részénél (Bulgária) telepedett le. A negyedik fiú Kuber, népével az avar Pannóniában telepedett le és az avar kagán alattvalója lett. Az ötödik fiú nevét nem ismerjük, Ravennával határos helyen, Pentapolisban telepedett le. Innen alapozták a „kettős honfoglalás” elméletének azt az elemét, hogy Kuvrat negyedik fiával ősmagyarok is érkeztek az avar Pannóniába. SZÁDECZKY-KARDOSS 1992. 213–220.

uralkodó rétegük biztosan onogur volt. A magyaroknak az ungar nevét csakis az onogur névből lehet levezetni.²³ A magyarok ungar neve az ószláv ugri, ogre alakra megy vissza, amely bizánci formában terjedt el nyugaton. A szerző hivatkozik Melich János elméletére, hogy a magyarok az ungar nevet örökölték, mert a szlávok így nevezték az onogurokat, s ezt a nevet átvitték az ugyanazon területen élő magyarokra is. A dunai bolgár hagyományból merítő bizánci források elbeszélései világosak és bizonyítják, hogy a dunai bolgárok az onogurokból szakadtak ki.²⁴ Azon megállapítás, miszerint a dunai bolgarság és a magyarság az onogurok népéből szakadt ki, a szerző szerint megmagyarázza egy bizánci forrásnak a tudósítását is. E szerint 837-ben Bulgáriában felkelés tört ki. A makedónok lázadtak fel Bulgáriában, a bolgárok egy idegen nép segítségét kérték, amelyet a szerző szerint magyarságnak lehet tekinteni. A szerző szerint a magyarságnak neve itt bukkan fel először a bizánci forrásokban, amely ebben az időben még Levediában a kazárok szövetségeként élt. Moravcsik Gyula lehetségesnek tartja, hogy a magyarság az elválásuk után még százötven évig is kapcsolatban maradt a dunai bolgárokkal, és emiatt hívták a dunai bolgárok segítségül a magyarokat.

A magyarságra vonatkozó legrégebbi nyomok, a magyarság mondai hagyománya a Kubán vidékére teszik a magyarok őshazáját, amiből a szerző arra következtet, hogy az onogurok őshazában maradt részében magyarság rejtőzik.²⁵ Az onogurokat a magyarok szövetségeseinek tartja, olyan népnek, akikkel hosszú időn keresztül éltek, és akiktől a magyarság átvett több kulturális elemet, rengeteg török jövevényszót, a török népek szokásait, de nem tartja vérrokon népnek a magyarságot az onogurokkal.²⁶

A „kettős honfoglalás” elméletének atyja

László Gyula (régész, 1910–1998)

László Gyula a „kettős honfoglalás” elméletének kidolgozója. Elméletét alapvetően régészeti kutatásokra alapozta.

Az avarok 568-ban telepedtek le a Kárpát-medencében. (Ettől az időszaktól kezdődik az akantuszos stílus.²⁷) Ehhez a népcsoporthoz 670 tájékán hozzáköltözik egy másik csoport, akiket László Gyula már magyaroknak tart. A betelepülőket a griffes-indás stílus jellemzi.²⁸ Ez lehet az egyik kapcsolat, mert az Árpád-korabeli honfoglalóknak szintén növényi és állati jelképeik voltak. Az egyik elmélet szerint Kovrat fejedelem öt fia közül a negyedik a kazárok elől menekülve népével együtt az onogurokkal – ongurokkal – hungaruszokkal Pannóniában telepedett le. Ezt az adatot a források 670 tájára datálják. Az első avar kor századára keltezi a préselt övű

²³ MORAVCSIK 1930. 91–94.

²⁴ MORAVCSIK 1930. 101.

²⁵ MORAVCSIK 1930. 101–102.

²⁶ MORAVCSIK 1930. 108–109.

²⁷ Akantuszos stílus: növényi jelképek kora, ami az avar korra jellemző 568-tól 670-ig.

²⁸ Griffes-indás stílus: állati jelképek kora, a késő avarság idejére tehető, 670-től.

²⁹ A Kijevi Évkönyv (PVL) beszámol 610–641-ben a szlávok földjét öröklő fehér ugorokról. HAJDÚ – KRISTÓ – RÓNA-TAS I:2. 1988. 209.

³⁰ A Kijevi Évkönyv (PVL) beszámol Oleg orosz fejedelem (879–912) idejében fekete ugorokról, akik Kijev mellett vonultak el. HAJDÚ – KRISTÓ – RÓNA-TAS I:2. 1988. 209.

avarokat, és a későbbire teszi a „griffes-indás” csoportot. A préselt övek viselőit az 568-as avar honfoglalás népének tartja, vagyis a kuturgur bolgároknak.

László Gyula szerint más krónikák is megemlékeznek a magyarok második „bejövételéről”. Az orosz őskronika kétféle ugriról beszél, a fehéréről²⁹ és a feketéről,³⁰ akik nem egy időben foglalták el a Kárpát-medencét. László Gyula munkájában beszámol a Tarih-i Üngürüs³¹ nevű krónikáról is, ami szintén megemlíti a csodaszarvas-mondát. Német Lajos diplomájában³² a Dunántúl nyugati peremén *marcha uuengeriorum* nevű hegyet említ, amiben az onogur népnév rejlik.³³ A magyar eredetmondáink szerint Hunorról (onogur) és magyarról, mint két testvérről esik szó.³⁴ Az avar uralkodók a hunoktól származtatták magukat, ugyanúgy, mint az Árpád-házi királyok.

Az elméletének megszületéséhez hozzájárult Csallány Dezső avar leletkatasztere és a Kniezsa István által készített térképek is. Megfigyeléseit négy térképen³⁵ összegezte, amelyekben megjelölte a „griffes-indás” sírok és Árpád magyarjai sírjainak az elhelyezkedését. Úgy vélte, a késő avar és a 895–896-os honfoglalás temetői egymást kiegészítve tárják elénk a XI. századi magyar nyelvhatárt. Az egyik népesség nem települ rá a másikra, csak az addig meg nem szállt területekre.³⁶ Árpád szállásterületén a helynevek magyarok, azonban nem tisztázott, hogy ki adta a magyar helyneveket olyan területeken, ahol Árpád magyarjai nem telepedtek meg, de sűrűn benépesítették késő avarkori onogurok. „Eszert a magyar nép két, rokon ága, két alkalommal hajtotta végre a honfoglalást, egyik (onogur) az avarokban történt 670-680 táján, egyidőben a dunai bolgár állam megalakulásával, a másik pedig (a turk, magyar) Árpád vezetésével a IX. század legvégén”.³⁷

A „kettős honfoglalás” elmélete legnagyobb nehézségének tartja, hogy nincs olyan egykorú forrás, amely arról tudatna, hogy Árpád honfoglalói a beköltözéskor itt magyar népet találtak volna.³⁸

³¹ Tarih-i Üngürüs: A magyarok története című munka eredetileg latin nyelvű krónika, amit Terdzsüman Mahmud I. Szulejmán szultán bajor származású tolmácsa lefordított török nyelvre, és Szulejmánnak adományozott. Ezt a krónikát 1543-ban Székesfehérvár királyi könyvtárának élelétésekor mentette meg Terdzsüman Mahmud. Ezt Vámbéry Ármin hozta keletről és ajándékozta a Magyar Tudományos Akadémiának 1860-ban.

³² Ezt részletesen Olajos Terézia munkája tartalmazza: Adaléka (h)ung(a)ri(i) népnév és a késői avarkori etnikum történetéhez.

³³ LÁSZLÓ 1978. 94. *Marcha uengeriorum-ról*: OLAJOS TERÉZ: Adaléka a (H)UNG(A)RI(I) népnév és a késő avar kori etnikum történetéhez. *Antik tanulmányok* 1969. 16. sz. 87–90.

³⁴ LÁSZLÓ 1978. 67–68.

³⁵ 1. sz. térkép: 160 lelőhely található színmagyar környezetben, 50 vegyes magyar-szláv környezetben, és mindössze 4 olyan van, amelynek helynevei tisztán szlávok. Vagyis 210 lelet olyan helyről került elő, amelyen kimutatható a magyarság jelenléte (ezek után nem lehet beszélni a „kései-avarok” elszávosodásáról). A 2. sz. térképen a honfoglalók és a kései avar sírok kikerülnek egymást, vagyis a „kései-avarok”-nak meg kellett érniük a honfoglalást. Van 12 olyan szállásterület, ahol a magyarok sűrűn megtelepedtek, de ahol kései avar előzmény nem volt. (Ennek az ellenkezője is megvan.) Szerinte az őv veretei és azok száma származás és rangjelzők, ha itt olyan öveket viseltek, mint a Volga-Káma mentén, akkor az övek viselői is azonos nemzetiségből, népiségből származnak. Erre a felvetésre az indította, hogy a korai-avar övek közt található „álcsatos” veretűek megtalálhatók a Volga-Káma vidékén is. 3. sz. térkép: a törzsnevek és a királyi birtokok kapcsolata. A törzsi helynevek nagy része a királyi birtokokon kívül található. 4. sz. térkép: a griffes-indások szállásterülete körülveszi a törzsi szállásterület góciát.

³⁶ LÁSZLÓ 1982. 3.

³⁷ LÁSZLÓ 1982. 4.

³⁸ LÁSZLÓ 1978. 103.

A kettős honfoglalás elméletének hívei

Engel Pál (történész, 1938–2001)

Engel Pál úgy véli, a magyar honfoglalást megelőző legutolsó esemény az onogur bolgárok nyugatra vonulása volt 700 körül, amiből a mai Bulgária őse, a dunai bolgár kánság keletkezett. Ehhez kapcsolja a régészet az ún. késői avaroknak kb. 680-700 táján való megjelenését a Kárpát-medencében. Az történeti forrásokkal is kimutatható tény, hogy az onogur–bolgár vándorlás 680-700 tájára esett. Azt a következtetést vonja le, „hogya a magyarságnak már 700 körül, tehát az onogur–bolgár vándorlás idején el kellett foglalnia azt a sztyepei területet, amelyről 200 évvel később a Kárpát-medencébe költözött”.³⁹ Szükségesnek látja a téma etnikai vonatkozású megközelítésének kérdését vizsgálni, mivel nem tudjuk, hogy a IX. századi késő avarság milyen etnikumú volt.⁴⁰ Összességében – bár további érveket nem tesz hozzá – László Gyula gondolatával egyetért.

Magyar Kálmán (történész, régész, 1943)

Magyar Kálmán a László Gyula és hívei által a kettős honfoglalás elméletével kapcsolatosan megfogalmazott tézist alapvetően elfogadja. Arra is következtet, hogy a késői avaroknak magyarul kellett beszélniük, mivel másképp nem adhattak volna szállásaiknak magyar neveket.⁴¹ Az elméletet megpróbálja mondáink származástörténetéhez is hozzákapcsolni: úgy véli, egyik a finnugor származástudatot, a másik a török hagyományt mentette át a magyar krónikákba. A vörs-papkerti⁴² ásatás leletanyagában igazolva látja, hogy az avar–onogurok megérték a magyar honfoglalást. Az avar kori temetők embertani típusai csak alig térnek el az Árpád kori nagyobb temetők csontmaradványainak típusaitól. A szerző szerint „Árpád honfoglalását csupán az időben utolsó honfoglalásnak, honalapításnak tartjuk.” Szerinte a finnugor magyarság és erősen törökös rétegei már a népvándorlás folyamán, az onogur avarok (Kr. u. 670) révén, Árpádék előtt honfoglalók lehettek, akiket a törökös vezető réteggel, dinasztiaival rendelkező Árpád szervezett újjá. Tehát az ősmagyar csoportok a késő avar korban (Kr. u. 670) a Kárpát-medencébe kerülhettek.

Makkay János (régész, 1933)

Makkay János régész a „kettős honfoglalás” elméletét elfogadhatónak tartja. Az onogur uralkodó réteg legalább két alkalommal szervezte meg a magyarság elődeit. Először a VII. század

³⁹ ENGEL 1997. 56.

⁴⁰ ENGEL 1997. 59.

⁴¹ MAGYAR 1996. 44.

⁴² A vörs-papkerti B VIII–XI. századi temető.

⁴³ Kuvrat országának egyik alávetett népeként onogur vezetők uralma alatt bekerültek a Kárpát-medencébe. MAKKAY 1994. 133. Az onogurok alatt magyarokat ért a szerző.

⁴⁴ Kuvrat birodalmának felbomlása után az erdős steppen maradt onogurság leszármazottai. MAKKAY 1994. 133.

⁴⁵ MAKKAY 1994. 84.

⁴⁶ MAKKAY 1994. 85–86.

⁴⁷ A szerző a Kárpát-medencében talált népeken a be nem olvadt korai avarokat, onogurokat, dunai bolgárokat érti. MAKKAY 1994. 134.)

⁴⁸ MAKKAY 1994. 162.

⁴⁹ BAKAY 2004. 215.

⁵⁰ Kristó Gyula azt írja, szláv eredetű a Balaton, a Zagyva, a Zsitva, a Rába, a Torna, az Ablánc neve, valamint Csongrád, Bihar, Visegrád, Veszprém, Esztergom, Komárom neve is.

végén,⁴³ amikor Kuvrát országának egyik népeként kerültek be a Kárpát-medencébe, másodjára akkor, amikor Árpád népe foglalta el.⁴⁴ Az első szervezők nyelve török, neve pedig onogur volt. Így alakult ki a késő avarok nevére a hungaros vagy hungari név.

Makkay foglalkozott a korai magyar helynévanyaggal, valamint Árpád népének etnikumával és nyelvével. Elképzelhetőnek tartja, hogy Árpádék a magyar nyelvet az itt talált rokon népektől vették át, Szent István király nyelve valószínűleg török volt, és e népek között magyarosodott el. Nem ért egyet László Gyula Kniezsa-féle térképekről levont következtetéseivel, mivel azok nem az avar leletek, hanem az avar kori vagy a késő avar kori leletek elterjedését mutatják be.⁴⁵ Véleménye szerint a XI. századi etnikai állapot nem származhat Árpád honfoglalóitól, csak a korábbi avar kor eredménye lehet.⁴⁶ A Tarih-i Üngürüst úgy értelmezi, miszerint Árpád népe a saját török nyelven beszélő rétegre talált rá a Kárpát-medencében.⁴⁷ Igazat ad Csallány Dezső álláspontjának, vagyis a magyarságnak, a bizánci források türkjeinek régészeti és embertani hagyatékát a bronzöntéses, griffes-indás temetőkből kell keresni.

A magyar állam nyelvi megalapítása, a Kárpát-medencei magyar nyelvterület megőrzése, valamint a magyar állam megalapítása egymástól elválaszthatatlan folyamatok, amelyek a „kettős honfoglalás” elméletének megfelelően történelmi egységnek foghatók fel. Ebben az értelemben László Gyula elméletét a szerző fenntarthatónak tartja.⁴⁸

Bakay Kornél (régész, 1940)

Bakay Kornél a „kettős honfoglalás” elmélet mellett foglalt állást. Úgy gondolja, ma már bizonyított tény az avarok továbbélése Árpádék után. Nagy Géza gondolatával annyiban egyetért, hogy az onogurok lehettek magyarok. Következtetni lehet arra, hogy a magyarság és a kaukázusi népek között hosszú ideig tartó érintkezési korszakot kell feltételeznünk.⁴⁹ A Dunántúlon fennmaradt frank-bajor helynevek közül egy sem utal finnugor eredetre.⁵⁰ Szerinte a magyarok nem élhettek a Kárpát-medencében a 670-es évektől, mivel ezen a területen található helynevek már első hallásra is mutatják, hogy nem magyar, hanem német és szláv eredetűek.⁵¹ Másik komoly ellenvetés a „kettős honfoglalással” szemben az, hogy ha valós volna a VII. század végi első magyar bevándorlás, akkor a IX. században érkező Árpád magyarjai már nehezen érthették volna meg őket a hosszú különélés miatt. Ezt az érvelést a szerző cáfolja azzal, hogy Julianus barát 500 év elteltével is kiválóan tudott beszélni a baskíriai magyarokkal.⁵² A régészeti eredmények mellett a mondák és a népi hagyományok⁵³ jelentőségét emeli ki.

A kettős honfoglalás elméletének kritikái

Az elmélet régészeti kritikái

Madaras László (régész, 1953)

Madaras László rávilágít arra, hogy a XI. századra rekonstruált térképek mechanikus visszavetítése módszertanilag nem helyes. Ez az álláspont László Gyula elméletének egyik

⁵¹ BAKAY 2004. 215.

⁵² BAKAY 2004. 216.

⁵³ Például ilyen az égig érő fa meséje, a csodaszarvas monda, Szent László legendája.

lényeges bizonyítékát kérdőjelezheti meg. Tizenkét olyan területet fedezett fel, ahol nem vagy csak szórványosan lehet találkozni kései avar betelepülés nyomaival.⁵⁴

Felvázolja azt is, hogy Kniezsa István milyen bizonyítékok alapjára helyezte az elméletét. Főleg Hóman Bálint eredményit vette figyelembe. Úgy véli, az elbeszélő forrásokat nagyon óvatosan kell kezelnünk, mivel fennáll az a veszély, hogy az adatok időben visszavetülhetnek.⁵⁵ A szláv alapszóból képzett helynevek Kniezsa Istvánnál mint magyar helynevek szerepelnek, és ez a XI. századra el is fogadható, de a IX. századra ezek a helynevek nem jelezhetnek magyar etnikumot. Módszertanilag hibásnak tartja erre a térképre a griffes-indás lelőhelyeket rávetíteni. Ezzel pedig László Gyula „kettős honfoglalás” elmélete lényeges bizonyítékát, egyik alappilléret kérdőjelezi meg módszertani szempontból.⁵⁶

Fodor István (régész, 1943)

Fodor István az elmélet ellen felhozott súlyos érvek miatt nem tudja elfogadni László Gyula gondolatsorát, bár nem részletezi fenntartásait. Azt vallja, hogy a 670 táján érkezett késő avarság nem lehetett magyar, mivel ennek az avarságnak a kialakulása nem azokon a helyeken ment végbe, ahol a finnugor népek éltek. Nem tartja azt sem lehetségesnek, hogy az avarok nagy tömegben megérték volna a magyar honfoglalást. Fodor kifejti, hogy nincs olyan forrás, amelyik arról tanúskodna, hogy a Kárpát-medencében 895 előtt magyarok laktak volna.⁵⁷

Takács Miklós (régész, 1960)

Munkája elsősorban a magyar honfoglalás etnikai kérdéseivel foglalkozik, de kitér a „kettős honfoglalás” elméletére is. Helytelennek tartja a kutatók azon álláspontját, miszerint csak a régebben megfogalmazott érveket ismétlik, nem foglalkoznak eleget az újonnan előkerült bizonyítékokkal.⁵⁸ Az elmélet híveinek sokkal kiterjedtebben kellene vizsgálni a Kárpát-medencében lévő magyar nyelven beszélők helyi megtelepedésének időpontját. László Gyula 671-es dátumát hihetetlennek találja, mivel a középvár kor kezdete nem köthető az onogurok 670-680-as Kárpát-medencei bevándorlásához. Szerinte az etnikai mozgás nem lehetett más, mint egy kis létszámú fegyverforgató elit, akik néhány év tartózkodás után tovább vándoroltak Macedóniába.⁵⁹

Történészek kritikái a „kettős honfoglalás” elméletével kapcsolatosan

Györffy György (történész, 1917–2000)

Györffy György munkássága elején lehetségesnek tartotta az elméletet, a későbbi kutatások eredményei alapján viszont már cáfolta azt. Csallány Dezső leletkataszteréből azt a következtetést szűri le, hogy a Bodroghöz vidékén és a Nyitra síkságán az avar lelettrékpé üres foltokat mutat.

A történeti források tükrében az állapítható meg, hogy az avarság állattenyésztő nomád nép volt. Ezeknek a forrásoknak az anyaga ellentétben áll azzal, miszerint a bronzöntéses griffes-indás temetők túlnyomó többségében ló és fegyver nélkül eltemetett sírokat találtak, amelyek

⁵⁴ MADARAS 1975. 33.

⁵⁵ MADARAS 1975. 35.

⁵⁶ MADARAS 1975. 46.

⁵⁷ FODOR 1975. 238–239.

⁵⁸ TAKÁCS 2006. 82–83.

⁵⁹ TAKÁCS 2006. 80–81.

inkább földművelést folytató lakosságra utalnak.⁶⁰ Kiemeli, hogy a magyarságnak (a bizánci források türkjeinek) régészeti és embertani hagyatékát a griffes-indás temetőekben kell keresni, ami László Gyula elméletének egyik sarokpontja.⁶¹

Györffy György a rokon népek népnevei közötti nyelvi kapcsolatokról következtet a rokoni kapcsolatra. Úgy gondolja, hogy a *magyar* név (régén *mogyer*) kapcsolatban áll az indoeurópai *manu* szóból eredő óíráni *manus* szóval, ami embert, férfit jelent.⁶² Állítása szerint ez a szó azonos eredetű az ugyanazt jelentő germán *mann* szóval, az ófelnémet *mennisk*, a német *mensch* és az orosz *muzs* szóval.

A szerző nagy dilemmája, hogyan válhatott az indoeurópaiak magukra használt „ember; férfi” jelentéssel bíró neve a délkeleti finnugorok saját magukra használt népnévévé. A földrajzi helyek ismerete alapján vélelmezhető, hogy a hunok megjelenése előtt az eurázsiai steppeországot az indoeurópai irániak lakhelye volt. Györffy György véleménye szerint ez a népnév egy iráni-ugor kapcsolat emlékeként magyarázható, amely megelőzte az onogur–magyar és (türk) kazár–magyar kapcsolatot. Elképzelhetőnek tartja a szerző, hogy a Kárpát-medence régi ugor nyelvcsaládbeli többsége határozta meg a kialakuló nép nyelvét.⁶³ A Német Lajos-féle oklevél szerint a Duna–Rába-közi avar föld szélét Wangariorum Marcha, „vangárok határa” néven nevezték. Abban az esetben, ha a vangár szó azonos az ungar-onogur népnévvel, akkor ebből az avarok és a Kárpát-medencébe költözött onogurok részbeni azonosságára lehetne következtetni. A szerző szerint ez az oklevél nem bizonyíthatja a „kettős honfoglalás” elméletét, de azt lehetségesnek tartja, hogy a Kárpát-medencébe költözött népek nagyon hasonló kultúrával rendelkeztek és ugyanarról a térségről jöttek. Ilyen értelemben tekinthetők rokon népeknek. Gazdasági életének, társadalmi szerkezetének, művelődésének közel állása és a folytonos embertani keveredésük miatt könnyen beszélhetünk rokon népekről még akkor is, ha nyelvük és a nevük nem is egyezik egymással. Csak ilyen értelemben tartja lehetségesnek, hogy a magyarok honfoglalását „rokon” népek honfoglalásai előzhették meg.⁶⁴

Kiszely István (antropológus, 1932)

Kiszely István véleménye szerint „ma már nem azt mondjuk, hogy a hunok vagy az avarok már „magyarok” voltak, hanem azt, hogy ők is Belső-Ázsiából indultak el és más úton, más időben és a magyarokéhoz hasonló kultúrával érkeztek a Kárpát-medencébe”.⁶⁵ A „kettős honfoglalás” tanát László Gyula megfogalmazásában már túlhaladottnak tekinti, de nem részletezi, miért. Nem nyilatkozik konkrétan a saját álláspontjáról, de valószínűsíti az elmélet megalapozottságát.

Az elmélet legnagyobb kritikusa – Kristó Gyula (történész, 1939–2004)

László Gyula, „kettős honfoglalás” elméletének egyik legnagyobb bírálója. Az elméletet nem tekinti megalapozottnak.⁶⁶ A Kniezsza-térképet alkalmatlannak tartja arra, hogy a késő avar sírok halottainak etnikai minősítésére perdöntő bizonyásként szolgáljon. A térkép a Dunántúl déli és keleti vidékein élt népességet magyarnak tartja, László Gyula viszont ebből

⁶⁰ GYÖRFFY 1959. 124–125.

⁶¹ GYÖRFFY 1959. 126.

⁶² GYÖRFFY 1973. 3.

⁶³ GYÖRFFY 1973. 4.

⁶⁴ GYÖRFFY 1973. 5.

⁶⁵ KISZELY 2001. 56–57.

⁶⁶ KRISTÓ, Bölcsész 1983. 183–184.

magyarázza, hogy a terület szinte teljesen színmagyar helyneveit késő avarok adták.⁶⁷ Nem tartja szerencsésnek a késő avar népesség és a 895. évi honfoglalók állítólag egymást kiegészítő temetőit a XI. századi magyar nyelvhatárral összevetni, mivel téves következtetéseket vonhatunk le a 895-ös és a XI. század közti időszak figyelmen kívül hagyásával.⁶⁸ László Gyula elmélete etnikai minősítés szempontjából nem mondható stabilnak. László nagy fontosságot tulajdonít egy 860. évi oklevélnek, ami a Dunántúl nyugati részén egy *marcha uuangariorum* nevű hegyet említ. A hegynévet László Gyula kapcsolatba hozza a „uuangar” szó onogur népnévből alakult változatával, a magyaroknak végső soron szintén az onogur szóból származó idegen nyelvi megnevezésével (vegr-, venger- stb.), s annak bizonyosságául tekinti, hogy az avarokat uengernek nevezték, akik ily módon elnevezésükből következően magyarok voltak.⁶⁹ Kristó Gyula szerint azonban ennek a „kettős honfoglalás” szempontjából nincs jelentősége, mivel biztosan tudjuk, voltak olyan onogur csoportok, amelyek biztosan nem finnugor nyelvet beszéltek. Kristó Gyula álláspontja szerint László Gyula nem fordított elég figyelmet a 985. évi magyar honfoglalás előtti Kárpát-medence nyugati felének helynévanyagára. A szerző szerint éppen a Dunántúlon kellene nagyszámú finnugor jellegű földrajzi nevekre lelnünk, mivel itt található nagy számban a késői avar temetők. Az itt található néhány tucat helynév egyike sem utal finnugor eredetre.⁷⁰ A Tarih-i Üngürüs krónika anyagát nem tartja megfelelő forrásnak, mivel maga Hunor sem ténylegesen létezett személy, hanem mondai figura, azon kívül ez a török krónika a török történetírás szabályai és stíluskövetelményei szerint felékesített és sok ponton ellenőrizhetetlen információkat tartalmaz.⁷¹

Véleménye szerint László Gyula történeti forrásokból való következtetésekkel is érvel. Krónikáinkban csakugyan olvasható⁷² a magyaroknak a második bejövetele. László Gyula elmélete fontos bizonyítékanak tartja Kézai Simon krónikáját és a Képes Krónikát. Kristó Gyula azonban kifejti, nem tűnik jó érvenek arra hivatkozni, hogy a magyar krónikák két honfoglalás-dátumot hagyományoztak ránk. Mindkét dátum más eseményekhez kapcsolódik ugyanis. A 677-es dátum a magyarok Szkítiából való kivonulásának időpontja, a hun–magyar rokonság elmélete szerint a második honfoglalás kiindító eseménye, a 700-as viszont a hunok szkítiai kapitányválasztásának éve.⁷³

László Gyula az elmélete bizonyítása érdekében „próbálja értelmezni a magyar, a nyugati és az orosz krónikák adatait a fehér és fekete ugorokról (a magyarokról)”.⁷⁴ Kristó Gyula szerint az az alapvető probléma, hogy a nyugati forrásokban található fehér és fekete ugor és magyar elnevezés szimultán fogalmak, amelyek a XI. századra érvényes népelnevezések. Az orosz őskrónika viszont a fehér ugorokat Hérakleitosz császár⁷⁵ idejében említi, míg a fekete ugorokat Oleg fejedelem⁷⁶ uralkodása alatt, a VII–X. században.

A szerző nem tagadja, hogy 670-es évek táján egy új etnikum költözött be a Kárpát-medence-

⁶⁷ KRISTÓ, *Historia* 1983. 26.

⁶⁸ KRISTÓ, *Bölcsész* 1983. 179–180.

⁶⁹ KRISTÓ, *Bölcsész* 1983. 181.

⁷⁰ KRISTÓ, *Bölcsész* 1983. 183.

⁷¹ KRISTÓ, *Bölcsész* 1983. 182–183.

⁷² Kézai Simon, *Képes Krónika*, *Tarih-i Üngürüs*, Kijevi Évkönyv.

⁷³ KRISTÓ, *História* 1983. 26.

⁷⁴ KRISTÓ, *História* 1983. 27.

⁷⁵ Hérakleitosz császár: 610–641 között uralkodott.

⁷⁶ Oleg fejedelem 879–912 között uralkodott.

cébe. Viszont azt, hogy ezek magyarok lettek volna, csak a nép nyelvének finnugor jellegének kimutatásával lehetne bizonyítani, azonban magyar írásos hagyomány nem őrizte meg az avarok emlékét.⁷⁷

Vékony Gábor (régész, történész, 1944–2004)

Vékony Gábor nem tartja valószínűnek a magyarság Árpád honfoglalása előtti ittlétét, mivel minden forrás, ami bennünket megnevez, a IX. század második feléből származik.⁷⁸ A kortárs írott forrásokból megállapítható a honfoglaló magyarok ázsiai eredete, akik még a IX. században is az Irtis folyó vidékén helyezkedtek el, és akiket nomádnak és töröknek határoztak meg.⁷⁹ Új, konkrét bizonyítékot nem hoz fel, csak az előző kutatók véleményeire hagyatkozik, nyelvi megközelítésben. Következtetéseit, a honfoglalás igazi jelentőségét annyiban fogalmazza meg, hogy a honfoglalás dinasztiaát adott egy népnek.

Király Péter (nyelvész, szlavista, 1917)

Király Péter nyelvtörténész a „kettős honfoglalás” időrendi megközelítését taglalja, a magyarok honfoglalásának kezdetét a VI. század közepére (561-562) teszi, és kijelenti, nem igazolt a honfoglalás 895-896-os éve.⁸⁰ Elméletének egyik alapvető támpontjává a nyelvi megközelítés számított. Nagy fontosságot tulajdonít a szerző a szláv forrásoknak, mivel több török eredetű onogur népnév megtalálható ezekben a forrásokban, olyanok, amelyek a bizánci forrásokban is szerepelnek. Átvették ezen kívül a latin források is az onogur népnevet, ami a szláv nazális magánhangzó nyomán változott az Ungri, Ungari, Hungri, és Hungari alakká.

Jelentős forrásértéknek tekint egy 590. évi adatot, melyet „Patricius episcopus Aemoniensis”⁸¹ elnevezéssel illet. Hivatkozik az Uuangeriorum Marcha névre, amely Német Lajos adománylevelében bukkan föl, amit a szerző szerint először Peter Ratkos szlovák történész munkájában fedez fel. Király Péter említést tesz egy Gotifredi Viterbiensis által írt eseményről, mely szerint 561/562. év tájékán a keleti gótok (akiktől az avarok, azaz a pannóniai magyarok /ungarusok/ származtak) átkeltek a Dunán. Megemlíti még ugyanabban az évben avarokat, akiket hunoknak, vagy más néven ungarusoknak (magyaroknak) neveztek. Szerinte a magyaroknak már jóval a IX. század előtt (561-562) itt kellett lenniük a Kárpát-medencében, megtelepedésük pedig 590-hez köthető.

Hivatkozik a Fuldai Évkönyv⁸² adataira, ami Árpádnak a IX. század végi honfoglalásáról is beszámol. Azért is fontosnak tartja ezt az évkönyvet az elméletéhez, mivel a 894–900-as évek közötti időszakban az évkönyv a magyarokat avaroknak nevezi.⁸³

⁷⁷ KRISTÓ, Bölcsész 1983. 184–185.

⁷⁸ VÉKONY 2002. 204–205.

⁷⁹ VÉKONY 2002. 207.

⁸⁰ KIRÁLY 2006. 206–210.

⁸¹ Patricius episcopus Aemoniensis”: Aemona püspöke volt. Aemona városát a magyarok 590-ben elpusztították (KIRÁLY 2006. 148–149.)

⁸² Fuldai Évkönyv: A 8–9. század közötti időszakot taglalja. A németországi Fulda kolostorában készült. A magyar őstörténetre vonatkozólag az utolsó előtti rész számít, amely már nem Fuldában készült. Három részből áll. 892–901. közötti időszakban fordulnak elő a magyarokról szóló feljegyzések, melyek a magyarok őstörténetére vonatkozóan a legfontosabb kútfőknek számítanak. HAJDÚ–KRISTÓ–RÓNA-TAS I:2. 1988. 180–181.; KRISTÓ 1995. 188.

⁸³ Az évkönyvben az avarok és a magyarok azonosításában nem valós tény, hanem krónikás vélekedés áll. KRISTÓ 1995. 190.

Vélemények az elméletekről

Szádeczky-Kardoss Samu (ókortörténész, 1918–2004)

Szádeczky-Kardoss Samu az elmélettel kapcsolatosan lehetségesnek tartja, hogy 895 előtt már volt magyar nyelvű népesség a Kárpát-medencében.⁸⁴ Több bizonyíték utal rá, hogy a magyar nyelv a Közép-Duna-medencében állandó beszélt nyelv volt. Hibásnak tartja viszont a Kniezsa István-féle térképet, mivel az általa megállapított földrajzi nevek $\frac{2}{3}$ -ánál semmi sem utal arra, hogy Árpád honfoglalása előtt magyar nyelvű etnikum élt volna a Kárpát-medencében.⁸⁵ A De administrando imperio (DAI) a véleménye szerint nem pontos adatokat közöl a 950-es évek időszakáról. Elmélete egyezik abban László Gyulával, miszerint a 680-as években olyan keleti népcsoport érkezett a Kárpát-medencébe, akik finnugor nyelvűek voltak. Árpád ezeket a rokon népeket találhatta a Kárpát-medencében érkezésekor, melyet – Szádeczky-Kardoss Samu szerint – az V. századi források is alátámasztanak. A „kettős honfoglalás” fő tartópilléreként emeli ki a korai avar kor préselt lemezes övgarnitúráinak és a késő avar kori griffes-indás övrészeknek a kérdését. Helyesnek tartja László Gyula gondolatsorát, hogy a Közép-Duna-medence magyar honfoglalás kori leletei kikerülik a griffes-indás, veretes temető területeit. A 670-680-as évek táján olyan keleti bevándorló hullám érkezett a Kárpát-medencébe, amelyben jelentős számú finnugor nyelvű népesség volt.⁸⁶ Kutatásai szerint a késő avar bevándorlás népe az onogur nevet viselhette. László Gyula mellett érvelt, az elméletet alapvetően elfogadta, de több ponton eltérő vélemény is megfogalmazott.

Olajos Terézia (klasszika-filológus)

Olajos Terézia a „kettős honfoglalás” elméletét, Árpádék bejövetele előtti magyar népelemek megjelenését a Kárpátok ívén belül nem tartja elképzelhetetlennek, de mindaddig nem fogadja el, amíg nem találnak erre perdöntő bizonyítékokat.

Az elmélet melletti egyik fontos érv Német Lajos 860-as oklevelének az anyaga.⁸⁷ Ebben egy Uuangeriorum marcha helynév szerepel, amiből következtetni lehet a Kárpát-medencei új betelepülők (késő avarság) onogur elnevezésére. Az onog(und)ur főség alatt álló Nagy-Bulgáriából 680 táján új népesség érkezik a közép-dunai Avarországba. A 670-680-as években Kuvrat Nagy-Bulgáriájából olyan népelemek is jöttek a Kárpát-medencébe, amelyeknek az onogur elnevezése feltételezhető. A népnév származéka jelölheti a késő avar etnikumot. A szerző ezt a két információt nem tartja véletlennek.⁸⁸ A magyarság 894-896-os betelepődését honfoglalásnak tekinti, de feltételezi, hogy magyar népcsoportok már 895-896 előtt is megjelentek, esetleg a hunokkal és/vagy az avarokkal. Kiemeli érveit a „kettős honfoglalás” mellett. Különös figyelmet érdemel Hitvalló Theophanés és Niképhoros pátriárka történelmi művének közös forrása. A kortársi művek tanúsága szerint az onog(und)ur Nagy-Bulgária fejedelmének, Kuvratnak a negyedik fia éppen 680 táján vezette népét Avarországba. A keleti sztyeppe népség bevándorlása a Közép-Duna-medencébe akkor történt, amikor ott a régészeti leletanyag radikális megváltozása végbement: a préselt lemezes övvereteket öntött griffes-indás díszűek váltották föl. Ez alátámasztja a kettős honfoglalás feltételezését. A kettős honfoglalás elméletének alakulásában

⁸⁴ SZÁDECZKY-KARDOSS 1971.

⁸⁵ SZÁDECZKY-KARDOSS 1971. 3–4.

⁸⁶ SZÁDECZKY-KARDOSS 1971. 11–12.

⁸⁷ OLAJOS 1969. 90.

⁸⁸ OLAJOS 1969. 90.

nagy jelentőségű esemény, hogy Szarvasnál ásatva egy késői avar kori sírban csontból készült tűtartót találtak, amelyen rovásírásos szöveg olvasható.

Fenntartásait is megfogalmazza azonban. Az egyik kérdés az, hogy Árpád magyarjainak érkezésekor az itt élő késői avarok, más néven onogurok finnugor jellegű ősmagyar nyelvet beszéltek-e, vagy pedig egy csuvas török nyelvághoz tartozó dialektust. Amíg ez a kérdés esetleg egy újabb felírt késői avar kori lelet előkerülése nyomán egyértelműen meg nem válaszolható, addig a perdöntő bizonyíték hiányzik a „kettős honfoglalás” teóriájának az igazolásához.⁸⁹

Balogh László (történész, 1972)

Balogh László nem látja igazoltnak a kutatás nyelvi megközelítésű következtetéseit. Elemzi Király Péter könyvét,⁹⁰ érvekkel próbálja cáfolni a gondolatmenetét. Hivatkozik egy forrásra,⁹¹ mely Aemona nevű város magyarok által való elpusztításáról számol be. Ezt a forrást hiteltelennek tartja, mivel az nem a VI., hanem a XIX. századi kutatónak⁹² a munkásságához kapcsolható.⁹³ Király Péterre hivatkozva elemzi munkájában a XII. századi bizánci történetíró, Jóannés Zónaras munkájának egy fejezetét. A forrásban szerepelnek a türkök (ungrosok), akik a trák vidéket pusztították, és szerepel az, hogy Niképhoros császár levelet írt Krum bolgár fejedelemnek, hogy ne engedje át őket a Dunán. Ezt Balogh László félreértésnek nevezi, mivel a forrásban szereplő császár valójában Niképhoros Phokas (963–969), aki százötven évvel később élt a Király Péter által gondolt császárnál. A bolgár uralkodó pedig valójában nem Krum, hanem a több mint száz évvel később élt utóda, Peter cár.⁹⁴

Úgy vélekedik, hogy Király Péter munkája nagy vihart fog kelteni, ami inspirálni fogja a kutatókat a magyar őstörténet mélyebb tanulmányozásához.

Róna-Tas András (nyelvész, turkológus, 1931)

Róna-Tas András nem ért egyet a kettős honfoglalás elméletével. László Gyula munkájából kiemeli a beköltözések idősorait, fázisait. Véleménye szerint az avarok megérhették a IX. századi magyar honfoglalást, mivel a sok magyar helynév mellett találhatók kis számban avar helynevek is. Nem tartja jó érveknek azt, hogy a magyar krónikák két honfoglalás-dátumot hagyományoztak ránk, s közülük az egyik a Képes Krónika 677-es dátuma. A második Kézai Simonnál a 700-as évszám, amelyek nagyon közel állnak a feltételezett első magyar honfoglalás 670-es dátumához. A két évszám a két krónikában nem ugyanazon eseményre utal, a 670-es dátum a magyarok Szkítiából való kivonulásának időpontja,⁹⁵ a 700-as dátum viszont a hunok szkítiai kapitányválasztásának éve.⁹⁶ Úgy véli a szlávok onogurnak hívták a magyarokat, mivel a magyarok is azt a területet szállták meg, mint a (onogur) dunai-bolgárok, és ebből az alakból alakult az ungur.⁹⁷ A régészek megállapították, miszerint a VII. század vége felé az avar régészeti emlékek jellege

⁸⁹ OLAJOS 1997. 67–68.

⁹⁰ KIRÁLY 2006.

⁹¹ Civitas (Aemona) ab Ungaris destructa

⁹² A félreértést abban látja, hogy Sasinek szlovák történész, aki egy algersdorfi (Ausztria) kolostorban élt, Paulus Diaconus munkájából az évszámot, a lábjegyzetből pedig a támadókat vette át, és így jött létre a hivatkozott a forrás. BALOGH 2007. 8.

⁹³ BALOGH 2007. 8.

⁹⁴ BALOGH 2007. 2–13.

⁹⁵ A hun-magyar rokonság szerint a második honfoglalás elindító eseménye.

⁹⁶ Ami az első honfoglaláshoz kapcsolódik.

⁹⁷ RÓNA-TAS 2007. 78.

jelentősen megváltozott. Róna-Tas András kifejti, ez volt az a régészeti leletanyag,⁹⁸ ami szerint László Gyula a „kettős honfoglalás” elméletét kötötte össze.⁹⁹ Megemlíti munkájában a Bijelo Brdó-i kultúrát,¹⁰⁰ ami László Gyula elmélete szerint a késő avarság temetkezési szokásait tartalmazza. Ez a kultúra egyidős Árpád honfoglalásával, és a magyar köznép temetőinek tartja.¹⁰¹

Szerinte a VIII. században és a IX. század első felében semmi nyoma nincs annak, hogy a Kárpát-medencében magyarul beszélő csoportok éltek volna.¹⁰²

Erdélyi István (régész, 1931)

Erdélyi István az egyik kritikus, legfrissebb kutatója ennek a témának, Az elmélet egyik hibás pontját az onogur bolgár névben találta, mivel az elméletnek az egyik fontos támasztéka a 670-es években a Kárpát-medencébe bejött onogur-bolgárok, és mivel több forrás is ilyen néven illette a magyarságot is. Az onogurokat azonban nem tartja azonosnak a magyarokkal. Kristó Gyulával egyetért abban, hogy László Gyula elméletének egyik fő hibája, hogy az írásos történeti forrásoknak az évszámait ellentmondás nélkül elfogadta, anélkül hogy ezeknek a forrásoknak a hitelességével tisztában lett volna. Az újabb és újabb embercsoportok vándorlása a Kárpát-medencébe az avar kor után legalább ötször zajlott le, melyet a magyarok, szlávok, kabarok, s végezetül a kunok bevándorlása zár le, ahol a magyarok voltak túlsúlyban.¹⁰³ Nem tud egyetérteni László Gyula azon véleményével, hogy a késői avarok és Árpád magyarjainak szállásterületei nagy tömbökben kiegészítik egymást. A régészeti kutatások megalapozottságát nem tartja kielégítőnek László Gyula munkáiban.¹⁰⁴ Valamilyen szinten egyetért a többszörös honfoglalás hipotézisével, csak nem a László Gyula által megfogalmazott formában.

Tóth Sándor László (történész, 1954)

Tóth Sándor László, kritikusan viszonyul a „kettős honfoglalás” elméletéhez, illetőleg annak Király Péter-féle változatához, és a magyarok 590. évi bejövetelét nem tartja helytállóknak.

Ismerteti Király Péter álláspontját a magyarok önelnevezésével kapcsolatban. Elemzi, hogy a szomszédos népek a mogyer/magyar elnevezést csak későn kezdték el használni, míg az onogur/ongur népnév szláv nyelvi változatai már korábban előfordulnak. Helyesnek értékeli azt a megállapítást, miszerint egy nép csak annak a szomszédos népnek a nevét örökölhette meg, amelyikkel valamilyen rokonsági, etnikai kapcsolatban volt. Kitér a leghosszabb alfejezetre is, ami kifejezetten az arab, bizánci görög, szláv és latin forrásokkal foglalkozik. Ezekben a forrásokban szereplő népnevek vonatkozathatóak a magyarságra is.

⁹⁸ Nincs konkrét válasz az avarok továbbélésére vonatkozóan, viszont megemlíti, hogy szaporodnak azok a régészeti leletek, amelyek alapján erősödik a gyanú, hogy az avarok megérhették Árpádék honfoglalását. Ezeket az avarokat nem tekinti a magyarsággal rokon népeknek. MAKK 1998. 62.

⁹⁹ RÓNA-TAS 2007. 38.

¹⁰⁰ Bijelo Brdó-i kultúra: A Duna-menti Verőce megye egyik helységről kapta a nevét, leletanyagaiban gyakoriak az S végű hajkarikák, a temetkezési szokások viszont többfélék. A sírmellékletek nagyon szegényesek. RÓNA-TAS 1997. 115. A Bijelo Brdó-i kultúrára legalább 5 féle, különböző elmélet létezik: 1. szláv, 2. magyar, 3. őslakos (szláv)-magyar, 4. egyes helyeken szláv, máshol magyar, ismét más helyeken magyar-szláv, 5. késő avar = magyar (László Gyula „kettős honfoglalás” elmélete szerint). Ebben a kérdésben nincs meg a kutatói konszenzus. Makk 1998. 42.

¹⁰¹ RÓNA-TAS 1997. 115.

¹⁰² RÓNA-TAS 2007. 38.

¹⁰³ ERDÉLYI 1986. 131–137.

¹⁰⁴ ERDÉLYI 2008. 54–57.

Beszámol a Király Péter munkájában megemlített 590. évből való Aemona városa elpusztításáról szóló forrásról. Ez Király Péter szerint bizonyítja a magyarok 590. évi bejövetelét a Kárpát-medencébe. Hibásnak véli hipotézisét, mivel nem számol a kazár-magyar kapcsolatokkal a Don vidékén, ami nem jöhetett volna létre a magyarok ekkori Kárpát-medencei tartózkodásuk alatt. Király Péter gondolatsorának másik nagy hibája a szerző szerint, hogy nem kellene minden esetben az ungri név mögött magyarokat érteni. Nem említi meg a magyarok más népneveit, a türköket, a baskírt és a szavárdot, mivel ezek a népnevek magyarokhoz való kapcsolása egy egészen más őstörténeti tartózkodási helyet feltételez. A IX. századi Árpád honfoglalása nem tekinthető teljes mértékben bizonyosnak, mivel a Fuldai Évkönyv sem adja meg pontosan Árpádék honfoglalásának időpontját. Ez az adat is csak forrásból levont következtetés, ami közmegegyezésen alapul. Lehetségesnek véli, hogy 895-900, de inkább 898-900 közé datálja a Kárpát-medencei megtelepedést.¹⁰⁵

Azt, hogy a magyar honfoglalás 590-ben ment végbe, nem tartja lehetségesnek.

Zoltán András (nyelvész, szlavista, 1949)

Zoltán András elemzi Király Péter művét.¹⁰⁶ Megemlíti, milyen fontos szerepet szentel Király Péter a szláv forrásoknak. A szerző kijelenti, nem ért egyet Király Péter az Ungari népnév előfordulásából levont következtetésével, mivel ez az első adat az Ungari, ungarusok/magyarok pannóniai megjelenéséről szól. Jónak tartaná, ha bebizonyosodna Király Péter elméletének igaz volta, aki a „kettős honfoglalás” elmélete mellett foglalt állást. Azt írja, mivel nem őstörténész, nem tudja konkrétan bizonyítani vagy cáfolni Király Péter állítását az elmélettel kapcsolatban, miszerint a finn-ugor nyelvű magyarság nem a IX. század végén, hanem már 590-ben megtelepedett volna a Kárpát-medencében.¹⁰⁷

Zellinger Erzsébet (nyelvész, 1945)

Zellinger Erzsébet az őstörténet személy- és helyneveinek kutatása oldalról közelíti meg Király Péter elméletét. Szemantikai módszerekkel elemzi az Ungri, Ungari, Hungri, Hungari, Vungri népneveket, mely népnevek az avarok és a hunok nevével gyakran szinonimaként szerepelnek. Nem utasítja el egyértelműen az elméletet, sőt úgy véli, Király Péter munkája okot adhat a történettudomány, a régészet és a nyelvészet több elméletének újragondolására, további kutatásainak ösztönzésére.¹⁰⁸

Zellinger Erzsébert megfogalmazásában, Király Péter szerint a magyarok Pannóniai megjelenése első adatának az 561/562-es adat vélelmezhető. Az Aemona pusztulásáról megfogalmazott forrást pedig a magyarok Kárpát-medencei megtelepedésének igazolásaként értelmezi.¹⁰⁹ Hajlik arra, hogy az elmélet elfogadható, de meglehetősen rejtélyesen fogalmaz.

¹⁰⁵ TÓTH 2007. 1029.

¹⁰⁶ KIRÁLY 2006.

¹⁰⁷ ZOLTÁN 2008. 315.

¹⁰⁸ ZELLINGER 2008. 372.

¹⁰⁹ ZELLINGER 2008. 370. (KIRÁLY 2006. 151.)

Összefoglalás

Összefoglalásként elmondható, hogy a „kettős honfoglalás” elméletének a gondolata már a középkori krónikákban megjelent. Ha az elméleteket összevetjük egymással, rájövünk, hogy még mennyi megválaszolatlan kérdés van a magyarság őstörténetére vonatkozólag.

László Gyula által megfogalmazott régészeti bizonyítékok mibenléte máig nem tisztázottak egyértelműen, sőt újabb kérdések feltevésére ösztönöznek. Az biztos, hogy a VII. század végén új népcsoport érkezik a Kárpát-medencébe, és az írott források alapján feltételezhető, hogy onogurok voltak. Az elméletnek a legfontosabb negatív sarokpontjait Kristó Gyula foglalta össze, aki szerint a 670 táján idejött késő avarságnak a magyarságát csak abban az esetben lehetne bizonyítani, ha ki tudnánk mutatni a nyelvüknek a finnugor (magyar) jellegét. Vagyis semmilyen bizonyítékunk nincs arra, hogy a késő avarok magyarul beszéltek. A régészeti vonatkozású megközelítéseket sem tartja elfogadhatónak.

A honfoglalás egészét tekintve Makk Ferenc ekként fogalmazott: „a honfoglalás eseményeire vonatkozóan kevés forrással rendelkezünk, s ezeknek az – egymásnak is ellentmondó – adatait senkinek sem sikerült teljes mértékben összeilleszteni. Ahány kutató, annyiféle honfoglalás került leírásra.”¹¹⁰ Egyértelmű bizonyíték hiányában nem lehet állást foglalni az elmélet mellett.

Ez az elmélet a források hiányos volta miatt a mai napig is csak alig több, mint egy feltételezés. Vannak kérdések, amelyeket talán csak az elmélet elfogadásával lehet megválaszolni. Az elmélet ilyen szintű ismertségéhez kétségtelen, hogy László Gyula személyisége is nagyban hozzájárult. Az általa megfogalmazott régészeti bizonyítékok mibenléte máig nem tisztázottak egyértelműen, sőt újabb kérdések feltevésére ösztönöznek. Annyi bizonyos, akik érdekeltek a magyar őstörténet kutatásában, azok nem mehetnek el szó nélkül a „kettős honfoglalás” elmélete mellett sem, mint lehetőség mellett.

A témával kapcsolatosan szükséges a kutatások bővítése, ebben pedig mind a történészekre, mind a régészekre, nyelvészekre nagy feladat hárul a további tudományos munkát illetően.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAKAY 2004 = BAKAY KORNÉL: *Őstörténetünk régészeti forrásai* II. Budapest, 2004, László Gyula Történelmi és Kult. Egyesület.
- BALOGH 2007 = BALOGH LÁSZLÓ: Új könyv a „kettős honfoglalásról”. Megjegyzések egy a magyarság korai történetét tárgyaló mű margójára. *Acta Historica*, Tomus CXXV. Szeged, 2007.
- ENGEL 1997 = ENGEL PÁL: *A kettős honfoglalás*. Ómagyar kultúra. Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola Tudományos Közlemények II. X. évfolyam. Különszám. 1997. 9.
- ERDÉLYI 1986 = ERDÉLYI ISTVÁN: *A magyar honfoglalás és előzményei*. Budapest, 1986, Kossuth Könyvkiadó.
- ERDÉLYI 2008 = ERDÉLYI ISTVÁN: A „kettős honfoglalás” hipotézise és ami körülötte van. *Valóság* 2007. L. évf. 12. sz. 16–20.
- FODOR 1975 = FODOR ISTVÁN: *Verecke híres útján...* Budapest, 1975, Gondolat.
- FONT 1996 = FONT MÁRTA: *Magyarok a Kijevi Évkönyven*. Szeged, 1996. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár.
- GOMBOCZ 1921 = GOMBOCZ ZOLTÁN: A bolgár-kérdés és a magyar húnmonda. *Magyar Nyelv* 1921. 17. sz. 1–3.

¹¹⁰ MAKK 1998. 33.

- GYÖRFFY 1959 = GYÖRFFY GYÖRGY: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*. Budapest, 1959, Akadémiai Kiadó.
- GYÖRFFY 1973 = GYÖRFFY GYÖRGY: A honfoglalásról újabb történeti kutatások tükrében. *Valóság* 1973. XVI. évf. 7. sz. 1–16.
- GYÖRFFY 1975 = GYÖRFFY GYÖRGY: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 1975, Gondolat.
- HAJDÚ – KRISTÓ – RÓNA-TAS, I.2; 1988 = HAJDÚ PÉTER – KRISTÓ GYULA – RÓNA TAS ANDRÁS (szerk.): *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba*. I.2. Budapest, 1988.
- HÓMAN 2003 = HÓMAN BÁLINT: *A magyar hún-hagyomány és hún-monda*. Máriabesnyő – Gödöllő, 2003, Attraktor. (Eredeti kiadás: Studium, 1925.)
- HÓMAN – SZEKFŰ 1935 = HÓMAN BÁLINT – SZEKFŰ GYULA: *Magyar történet* I. kötet. Budapest; 1935.
- KIRÁLY 2006 = KIRÁLY PÉTER: *A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve*. Nyíregyháza, 2006, Örökségünk Kiadó.
- KISZELY 1992 = KISZELY ISTVÁN: *Honnan jöttünk? Elméletek a magyarság őshazájáról*. 1992, Új Mandátum Könyvkiadó.
- KISZELY 2001 = KISZELY ISTVÁN: *A magyar nép őstörténete*. Budapest, 2001, Kard és Jogar Kiadó.
- KRISTÓ Bölcsész 1983 = KRISTÓ GYULA: *A „kettős honfoglalás” elméletéről*. Szegedi Bölcsészmuhely 1983. 1.
- KRISTÓ 1995 = KRISTÓ GYULA: *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szeged, 1995. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár.
- KRISTÓ História 1983 = KRISTÓ GYULA: *A „kettős honfoglalás” elméletéről*. *História* 1983. 5. évf. 1. sz. 26–27.
- KRISTÓ – MAKK 2001 = KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC: *A kilencedik és a tizedik század története*. 2001, Budapest, Pannonica Kiadó.
- KRISTÓ – MAKK – SZEKFŰ 1973 = KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC – SZEKFŰ LÁSZLÓ: *Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica XLIV. Szeged 1973. 23.
- LÁSZLÓ 1978 = LÁSZLÓ GYULA: *A „kettős honfoglalás”*. Budapest, 1978, Magvető Kiadó.
- LÁSZLÓ 1944/1988 = LÁSZLÓ GYULA: *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest, 1988, Múzsák Közművelődési Kiadó. Hasonmás kiadás. (Eredeti: Budapest, 1944, Magyar Élet.)
- LÁSZLÓ 1982 = LÁSZLÓ GYULA: *A kettős honfoglalásról*. *História* 1982. 1. sz. 3–4.
- LÁSZLÓ 1988 = LÁSZLÓ GYULA: *Árpád népe*. Budapest, 1988, Helikon Kiadó.
- MADARAS 1975 = MADARAS LÁSZLÓ: *A kettős honfoglalás elméletének néhány településtörténeti problémája*. Acta Iuvenum 8. 1975.
- MAGYAR 1996 = MAGYAR KÁLMÁN: *A kettős honfoglalás somogyi forrásai*. *Valóság* 1996. XXXIX. évf. 6. sz. 42–53.
- MAKK 1998 = MAKK FERENC: *A turulmadártól a kettőskeresztig*. Szeged, 1998, Szegedi Középkorász Műhely.
- MAKKAY 1994 = MAKKAY JÁNOS: *A magyarság keletkezése*. Szolnok, 1994, Damjanich János Múzeum.
- MORAVCSIK 1930 = MORAVCSIK GYULA: *Az onogurok történetéhez: Magyar Nyelv*. 1930. XXVI. Kötet 1-2. 3-4. szám.
- MORAVCSIK 2003 = BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTÍN: *A birodalom kormányzása*. Ford.: Moravcsik Gyula. Szeged, 2003, Lectum Kiadó. (reprint)
- NAGY 1895 = NAGY GÉZA: *Magyarország Története A Népvándorlás Korában*. 5. fejezet: Az Avarok. In *A magyar nemzet története*. Első Kötet: Magyarország a királyság megalapításáig. Szerk: Szilágyi Sándor. Írták: Fröhlich Róbert, Kuzsinszky Bálint, Nagy Géza, Marczali Henrik. Budapest, 1895, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Társulat.
- OLAJOS 1969 = OLAJOS TERÉZ: *Adalék a (H)UNG(A)RI(I) népnév és a késő avar kori etnikum történetéhez*. *Antik tanulmányok* 1969. 16. sz. 87–90.
- OLAJOS 1997 = OLAJOS TERÉZ: *A magyar „kettős honfoglalás” teóriájáról*. In Rokay Péter (szerk. biz. eln.): *A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság*. Belgrád – Újvidék, 1997, Forum.
- OLAJOS 2001 = OLAJOS TERÉZ: *A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai*. Szeged, 2001, Szegedi Középkorász Műhely.

- RÓNA-TAS 1997 = RÓNA-TAS ANDRÁS: *A honfoglaló magyar nép*. Budapest, 1997, Balassi Kiadó.
- RÓNA-TAS 2007 = RÓNA-TAS ANDRÁS: *Kis magyar őstörténet*. Budapest, 2007, Balassi Kiadó.
- SZABADOS 2003 = SZABADOS GYÖRGY: *A magyar történelem kezdeteiről*. Az előidő-szemlélet hangsúlyváltásai a XV–XVIII. században. Szeged, 2003, Balassi Kiadó.
- SZÁDECZKY-KARDOSS: 1992 = SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: *Az avar történelem forrásai I*. Szeged, 1992, Balassi Kiadó. Magyar Őstörténeti Könyvtár.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1971 = SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: *A kettős honfoglalás kérdéséhez*. Rövid előadásvázlat. Az Ókortudományi Társaság Szegedi Csoportjának előadásából. Szeged, 1971.
- TAKÁCS 2006 = TAKÁCS MIKLÓS: *Három nézőpont a honfoglaló magyarokról*. Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem és Régiségtárából. Új Sorozat I. 11. kötet. Kolozsvár, 2006.
- TÓTH 2007 = TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: Király Péter: A Honalapítás Vitás eseményei: A kalandozások és a Honfoglalás éve. Ismertetés. *Századok* 2007. 4. sz. 1025–1029.
- VÁMBÉRY 1895 = VÁMBÉRY ÁRMIN: *A magyarok keletkezése és gyarapodása*. Budapest, 1895. (reprint: Dunaszerdahely, 2003, Lilium Aurum. Utószó, jegyzetek, s.a.r.: Dobrovits Mihály.)
- VÁSÁRY 2003 = VÁSÁRY ISTVÁN: *A régi Belső-Ázsia története*. Budapest, 2003, Balassi Kiadó.
- VÉKONY 2002 = VÉKONY GÁBOR: *Magyar őstörténet – magyar honfoglalás*. Budapest, 2002, Nap Kiadó.
- ZELLINGER 2008 = ZELLINGER ERZSÉBET: Hozzászólás Király Péter „A honalapítás vitás eseményei” című könyvéhez. *A magyar nyelv* 2008. 3. sz.
- ZIMONYI 2005 = ZIMONYI ISTVÁN: *Muszlim források a honfoglalás előtti magyarokról*. Budapest, 2005, Balassi Kiadó.
- ZOLTÁN 2008 = ZOLTÁN ANDRÁS: Király Péter: A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve. (ism.) *A magyar nyelv* 2008. 3. sz.

RICHÁRD ZOLTÁN FARKAS
The Short Historiography of the „Double Conquest”
 Summary

The theory of double conquest has a long history. Under the progress of the theory they came up with a lot of scheme. Szádeczy-Kardoss Samu hasn't denied the theory of double conquest although there aren't sources against or for it. Also Olajos Terézia does not keep it conceivable, but a document from 860 mentions the Onogurs somewhere in West Transdanubia and exactly from this word is formed the folk name of Hungarians abroad mostly. Engel Pál agrees only in that the Onogur immigration was launched by the appearing of Hungarians on the South Russian steppe. Finally Magyar Kálmán stands up for the theory of dual conquest, saying that the Onogurs are Hungarians because the place names except the Slavonic ones are all Hungarians, and we know for sure that onogurs are not Slavonics. From the side of archaeology and history Madaras László, Fodor István and Takács Miklós have denied the scheme, as well as Kristó Gyula and Györffy György. The data from the XI. and IX. century cannot be methodologically compared. On the other hand there are so many Hungarian place name because the ones formed from Slavic base are ranked as Hungarians. The formation of Onogurs didn't happen on the same place of the Hungarian's. Furthermore archaeology is not ethno specific. Recently Király Péter, Vékony Gábor, Róna-Tas András and Tóth Sándor László refute the theory linguistically, historically and also archeologically.